כיתה ט' | גמרא | שיעור 3 מתוך 4 | 45 דק' | בבא מציעא עו ע"ב – עז ע"א

חמ"ד: תכנית הגמרא לכיתה ט' היא מסכת בבא מציעא, פרק ו "השוכר את האומנין" (או המסכת שבית הספר לומד לבגרות). ממלכתי: אין חובת גמרא בתכנית; אפשר ללמד כהעשרה.

"הלכו ולא מצאו": מי נושא בהפסד?

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסבירו את ההבדל בין פועלים ש"לא הלכו" לבין פועלים ש"הלכו ולא מצאו" לפי הברייתא.
- התלמידים יסבירו לפי רש"י את המושג "כפועל בטל" ("כמה אדם רוצה ליטול שכרו פחות ולישב בטל").
- התלמידים יתארו את מבנה הדיון בין רב לתנא ("לא סיימוה קמיה") ואת התירוץ "הא דסיירה לארעיה מדאורתא, הא דלא סיירה לארעיה מאורתא".
- התלמידים יסבירו את פסק רבא: מתי ההפסד של הפועלים ומתי של בעל הבית.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה מחייבת התחייבות בין מעסיק לעובד, ומי נושא בהפסד כשהתוכנית משתנה?

אחרי שראינו מה הדין כשמישהו חוזר בו, השיעור הזה שואל שאלה אחרת: מה קורה כשאף אחד לא חזר בו, אבל העבודה לא התאפשרה? מי צריך היה לדעת מראש?

🧪 פתיחה: גשם בבוקר

מספרים: "קבעתם עם גנן שיבוא היום לכסח את הדשא. הוא הגיע, אבל בלילה ירד גשם חזק והדשא רטוב מדי." שואלים: האם צריך לשלם לו? כמה? האם זה משנה אם אתם ראיתם בערב שהגינה מוצפת ולא הודעתם לו? (5 דקות)

📖 הסבר למורה

הברייתא (עו ע"ב) מבחינה: אם בעל הבית חזר בו לפני שהפועלים "הלכו", יש רק תרעומת. אבל אם "הלכו חמרים ולא מצאו תבואה, פועלין ומצאו שדה כשהיא לחה" – הוא "נותן להן שכרן משלם", אלא ש"אינו דומה הבא טעון לבא ריקן, עושה מלאכה ליושב ובטל". כלומר: משלם, אבל פחות.

רש"י מסביר איך מחשבים: שואלים "כמה אדם רוצה ליטול שכרו פחות ולישב בטל מלעדור כל היום". זה "פועל בטל": הסכום שאדם היה מסכים לקבל כדי לשבת בלי לעבוד. זה פחות משכר מלא, ויותר מכלום.

אחר כך מגיע דיון: תנא שנה לפני רב "נותן להם שכרן משלם", ורב אמר בשם חביבי (רש"י: "דודי ר' חייא") שהיה נותן רק "כפועל בטל". הגמרא עונה: "לא סיימוה קמיה" – לא סיימו לפניו את הברייתא, שבסופה

כתוב "אינו דומה". בגרסה אחרת (עו ע"ב) רב אמר שלא היה נותן כלום, והגמרא מיישבת: "הא דסיירה לארעיה מדאורתא, הא דלא סיירה לארעיה מאורתא".

רבא מיישם את העיקרון: מי ששכר פועלים לעבודה בשדה, ובא גשם ומילא אותה מים – אם בעל הבית בדק את שדהו מבערב, "פסידא דפועלים"; אם לא בדק, "פסידא דבעל הבית ויהיב להו כפועל בטל". הנימוקים ברש"י: בראשון "מזלייכו גרם", ובשני הפועלים יכולים לומר "מי יימר דלדעתא דההוא ארעא אגרתן". המילים "אחריות" ו"מי היה צריך לדעת" הן ההסבר שלנו לעיקרון.

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת William Davidson המנוקדת; רש"י מתוך ספריא, דפוס וילנא)

מילים קשות: **חַמָּרִים** = מובילי משא על חמורים; **לַחָה** = רטובה (אי אפשר לעבוד בה); **מְשָׁלֵם** = במלואו; **כְּפוֹעֵל בָּטֵל** = כמו פועל שיושב בלי עבודה (סכום מופחת); **חֲבִיבִי** = רש"י: "דודי ר' חייא"; **לָא סַיְּימוּהָ קַמֵּיהּ** = לא סיימו (את הברייתא) לפניו; **סַיְּירַהּ לְאַרְעֵיהּ מֵאוּרְתָּא** = בדק את שדהו מבערב; **פְּסֵידָא** = הפסד; **מִטְרָא** = גשם.

ברייתא, בבא מציעא עו ע"ב: "הלכו ולא מצאו"

> בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים? שֶׁלֹּא הָלְכוּ. אֲבָל הָלְכוּ חַמָּרִים וְלֹא מָצְאוּ תְּבוּאָה, פּוֹעֲלִין וּמָצְאוּ שָׂדֶה כְּשֶׁהִיא לַחָה – נוֹתֵן לָהֶן שְׂכָרָן מְשֻׁלָּם, אֲבָל אֵינוֹ דּוֹמֶה הַבָּא טָעוּן לַבָּא רֵיקָן, עוֹשֶׂה מְלָאכָה לְיוֹשֵׁב וּבָטֵל.
>
> 🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** במה דברים אמורים (שיש רק תרעומת)? כשלא הלכו (הפועלים למקום העבודה). אבל אם הלכו החמרים ולא מצאו תבואה (להוביל), או פועלים ומצאו את השדה רטובה – נותן להם את שכרם במלואו. אבל אין דומה מי שבא טעון (עם משא) למי שבא ריקן, ומי שעושה מלאכה למי שיושב ובטל (ולכן מפחיתים).

רש"י, ד"ה עושה מלאכה ליושב ובטל

> עושה מלאכה ליושב ובטל - ואומדין את הפועלים כמה אדם רוצה ליטול שכרו פחות ולישב בטל מלעדור כל היום וליטול כך וכך:

גמרא, בבא מציעא עו ע"ב: התנא ורב

תָּנֵי תַּנָּא קַמֵּיהּ דְּרַב: נוֹתֵן לָהֶם שְׂכָרָן מִשָּׁלֵם. אֲמַר לֵיהּ: חֲבִיבִי אָמַר, אִילּוּ אֲנָא הֲוַאי – לָא הֲוָה יָהֵיבְנָא לָהֶן אֶלָּא כְּפוֹעֵל בָּטֵל, וְאַתְּ אָמְרַתְּ נוֹתֵן לָהֶם שְׂכָרָן מִשָּׁלֵם! וְהָא עֲלַהּ קָתָנֵי: אֵינוֹ דּוֹמֶה הַבָּא טָעוּן לְהַבָּא רֵיקָן, עוֹשֶׂה מְלָאכָה לְיוֹשֵׁב וּבָטֵל! לָא סַיְימוּהָ קַמֵּיהּ.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** שנה תנא לפני רב: "נותן להם את שכרם במלואו". אמר לו (רב): חביבי (ר' חייא) אמר: אילו אני הייתי (השוכר), לא הייתי נותן להם אלא כפועל בטל, ואתה אומר "נותן להם שכרם במלואו"! (שואלת הגמרא:) והרי בברייתא עצמה שנוי: "אין דומה הבא טעון לבא ריקן, עושה מלאכה ליושב ובטל"! (עונה הגמרא:) לא סיימו לפניו (את הברייתא).

גמרא, בבא מציעא עו ע"ב: בדק את שדהו מבערב

לָא קַשְׁיָא: הָא דְּסַיְּירַהּ לְאַרְעֵיהּ מִדְּאוּרְתָּא, הָא דְּלָא סַיְּירַהּ לְאַרְעֵיהּ מֵאוּרְתָּא.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** (בגרסה האחרת, שבה רב אמר שלא היה נותן כלל, מיישבת הגמרא:) אין קושיה: כאן – כשבדק את שדהו מבערב, וכאן – כשלא בדק את שדהו מבערב.

רש"י, ד"ה לא סיירוה מאורתא

לא סיירוה מאורתא - עליו היה לתת לב לדבר ולהודיעם אם תמצאו שדה לחה לא אתן לכם כלום ויהיב להו כפועל בטל:

גמרא, בבא מציעא עו ע"ב – עז ע"א: פסק רבא

כִּי הָא דְּאָמַר רָבָא: הַאי מַאן דַּאֲגַר אֲגִירֵי לְרִפְקָא וַאֲתָא מִטְרָא וּמַלְיֵיהּ מַיָּא, אִי סַיְּירַהּ לְאַרְעֵיהּ מֵאוּרְתָּא – פְּסֵידָא דְּפוֹעֲלִים, לָא סַיְּירַהּ לְאַרְעֵיהּ מֵאוּרְתָּא – פְּסֵידָא דְּבַעַל הַבַּיִת וְיָהֵיב לְהוּ כְּפוֹעֵל בָּטֵל.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** כמו שאמר רבא: מי ששכר פועלים לעבודת אדמה, ובא גשם ומילא אותה מים: אם בדק את שדהו מבערב – ההפסד של הפועלים. אם לא בדק את שדהו מבערב – ההפסד של בעל הבית, ונותן להם כפועל בטל.

רש"י, ד"ה פסידא דפועלים

פסידא דפועלים - גשמים שירדו הפסד פועלים הוא דלא יהיב להו מידי דאמר להו מזלייכו גרם:

רש"י, ד"ה לא סיירא מאורתא פסידא דבעל הבית

לא סיירא מאורתא פסידא דבעל הבית - דאמרי ליה מי יימר דלדעתא דההוא ארעא אגרתן:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

📜 **כתוב:** "אֵינוֹ דּוֹמֶה הַבָּא טָעוּן לַבָּא רֵיקָן"

💭 **מפרשים:** רש"י: "ואומדים את החמרים כמה אדם רוצה לפחות משכרו של אותה הדרך לבא ריקם מלבא טעון". פירוש (שלנו): שכר מלא פחות "הנחה" על כך שלא עבדו קשה.

📜 **כתוב:** "לָא סַיְּירַהּ לְאַרְעֵיהּ מֵאוּרְתָּא – פְּסֵידָא דְּבַעַל הַבַּיִת"

💭 **מפרשים:** רש"י: "עליו היה לתת לב לדבר ולהודיעם"; והפועלים טוענים "מי יימר דלדעתא דההוא ארעא אגרתן". פירוש (שלנו): מי שיכול היה לדעת מראש ולא בדק – הוא נושא בהפסד.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות מהעמוד הזה (או הגמרא), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: הגנן והגשם (5 דקות)
2. הברייתא: "לא הלכו" מול "הלכו ולא מצאו" (בחברותות) (9 דקות)
3. "כפועל בטל": איך מחשבים? (רש"י, ותרגיל חשבון קצר) (7 דקות)
4. רב והתנא: "לא סיימוה קמיה", ו"סיירה לארעיה מאורתא" (10 דקות)
5. פסק רבא והנימוקים ברש"י (6 דקות)
6. דף העבודה (5 דקות)
7. כרטיס יציאה (3 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. מה ההבדל בין "לא הלכו" ל"הלכו ולא מצאו" לפי הברייתא?
2. מה פירוש "כפועל בטל" לפי רש"י?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה רב חשב שמגיע רק "כפועל בטל"? איך הגמרא מיישבת את דבריו עם הברייתא?
2. לפי רבא, למה זה משנה אם בעל הבית בדק את השדה מבערב?

הערכה (מה דעתי?)

1. רש"י כותב על הפועלים "מזלייכו גרם". האם זה הוגן שהפועלים יפסידו בגלל גשם? נמקו.
2. חזרו לגנן מהפתיחה. מה הייתה אומרת הגמרא? האם אתם מסכימים?

🏁 סיכום השיעור

העיקרון של השיעור (כפי שאנחנו מנסחים אותו): מי שיכול היה לדעת ולמנוע – הוא נושא בהפסד; ואם אף אחד לא יכול היה לדעת, ההפסד נשאר אצל מי שנפגע. בשיעור הבא: מה קורה כשהפועל הוא שמחליט לעזוב באמצע היום?

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. השלימו: אם בעל הבית לא בדק את שדהו מבערב – ההפסד של _____, והוא נותן להם _____.
2. במשפט אחד: מה פירוש "כפועל בטל"? _____

💡 הערות למורה

תרגיל חשבון מומלץ ל"פועל בטל" (המספרים שלנו, להמחשה): שכר יום מלא 100. פועל היה מסכים לקבל 60 כדי לשבת בבית בלי לעבוד. כמה מקבל פועל שהלך ומצא שדה לחה ובעל הבית לא בדק? (60). ואם בדק עם הפועלים מבערב? (לפי רש"י – כלום).

"לא סיימוה קמיה" הוא מונח חשוב: לפעמים קושיה נובעת מכך שהחכם שמע רק חלק מן הברייתא. כדאי לעצור ולהדגיש את המבנה: ציטוט, קושיה, "והא עלה קתני", תירוץ.

בעמוד עז ע"א רבא מביא עוד מקרים (למשל פועלים להשקיה, כשהנהר נפסק באמצע היום). אפשר לתת אותם לתלמידים מתקדמים כמשימת המשך בספריא.

למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות בחירה ומשפטי פתיחה.

📝 בדף העבודה

טבלת המקרים (לא הלכו / הלכו ולא מצאו / בדק מבערב / לא בדק), תרגיל חשבון "פועל בטל", שאלות על הדיון בין רב לתנא ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, משפטי פתיחה ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- בבא מציעא עו ע"ב (ספריא)
- בבא מציעא עז ע"א (ספריא)
- רש"י על בבא מציעא עו ע"ב (ספריא)

מחוון: "הלכו ולא מצאו": מי נושא בהפסד?

1. לא הלכו: אין להם אלא תרעומת. הלכו ומצאו שדה לחה: שכרן משלם, אבל "אינו דומה" – בפועל כפועל בטל. בדק מבערב: "פסידא דפועלים" (לפי רש"י כשבדק עם הפועלים – לא מקבלים כלום). לא בדק: "פסידא דבעל הבית", נותן להם כפועל בטל.
2. 60 ש"ח: רש"י אומר שאומדים "כמה אדם רוצה ליטול שכרו פחות ולישב בטל מלעדור כל היום". (המספרים להמחשה.)
3. רב (בשם חביבי) אמר שהיה נותן רק כפועל בטל, ולכאורה זה סותר את "שכרן משלם". אבל בברייתא עצמה כתוב "אינו דומה הבא טעון לבא ריקן", כלומר גם היא מתכוונת לפועל בטל. "לא סיימוה קמיה": התנא לא סיים לפני רב את הברייתא, ולכן רב חשב שיש מחלוקת.
4. "מזלייכו גרם" – אם בעל הבית בדק (ולא היה לו מה לדעת), הגשם הוא "המזל" של הפועלים, וההפסד שלהם. "מי יימר..." – אם לא בדק, הפועלים טוענים: מי אמר שהיינו מסכימים לעבוד דווקא בשדה הזה? לכן ההפסד שלו.
5. תשובה פתוחה. כיוון: מי שיכול היה לדעת מראש ולא בדק נושא בהפסד; כשאי אפשר היה לדעת, ההפסד נשאר אצל מי שנפגע (הנוסח שלנו).